

heid over ston-
terk te ontzeg-
en, bij overeen-
laats nochtans
g in abnormale
het recht op
ten, maar dient
rang om beide

lf compleet en
rband in rech-
dan door con-

den meer dan
zonder vorm
zen en vorm,
vergadering der
iets meer uit
nog zoo ver-
kerk nog be-
n zijn overge-
in zich dragen
over te gaan.
or Kuyper op
iterlijke instel-
is die belijdt,
enademiddelen
zon opkomt
d, zonder dat
gebogen wordt
De valsche
ar heeft sala-
d.⁶⁹⁾

iterlijke kerk"
s terug, thans
atie der kerk
ne gezag door
istus. Niet als
lij de aange-
it gezag uit te
kerk op aarde
eigenlijken zin
resent is, daar
te redeneeren,
Woords; daar
gebroken wor-
... daar mogen
zetelen, maar
e noch synode
Deze presentie
gelden in de
oel, strekking,
Woord Gods,
naken, te ver-
veerslandelijke

er, naast de
id van artikel
ler geloovigen
geerende amb-
llen maar ook
Deze ambte-
is slechts uit-
taak, die in
n is, t.w. de
zake van be-
ist, de beslis-
ragers te con-
le kerk moet
el hebben en
betweterij of
oorzaamheid;
opinie, maar
tand van den
in de kerk
steeds zijn ge-
elijk verlichte

n ziende, op
a moet, onder-
rmatie, name-
ekking; door
euk met het
drie manieren
n wordt met
of ten slotte

komend, vindt
eerste plaats
bediening van
k ontheiliging
rloozen zij de
verband, toch
n Heere Jezus
zulke kerken
nademiddelen
zijn en hoop
tijd de Baals-
zal wijken".⁶⁹⁾
gezegd: „ze
n haar plaats

genomen en wel kan God de Heere te dier plaatse
een nieuwe kerk doen opbouwen, maar uit dien
ouden, verdorden atam wordt niets meer". Met
opzet vermeldt Kuyper niet de gescheiden kerken.
Zij zijn hem doleerende kerken, die zich tijdelijk
misschien iets te zelfstandig georganiseerd hebben.
Wel weet hij, dat de gescheiden broeders hem
dit niet zullen toegeven, maar dit deert hem niet.
„Waren zij toch geen doleerende kerken, dan zou-
den zij moeten volhouden dat onze kerken alle
valsche kerken of Synagogen des Satans
zijn. En naar wij gelooven durven, doen althans
de godzaligen onder hen dit niet meer". Doch
dan volgt hieruit ook „dat deze gescheiden kerken
of schismatiek zouden zijn of wel, en dat is onze
stelling, als doleerende kerken van iets te zelf-
standige organisatie door ons zijn te eeren".⁶⁷⁾

In bijzonderheden wordt dan nog uitgewerkt,
hoe in al deze kerken de reformatie dient te
verloopen. Maar zóó, dat er volle nadruk op gelegd
wordt, dat zij, die hieraan de hand slaan, boete,
bekeering, vernieuwing des verbonds beloonen
zullen.⁶⁸⁾ Aan deze geestelijke voorwaarde moet
eerst voldaan.

Uit het eerste optreden te Amsterdam.

Ook hij Kuyper ging het leven aan de bezinning
vooraf. Nog voordat hij in zijn Tractaat de refor-
matie der kerken volledig uiteenzette, had hij prak-
tisch reeds in deze richting gearbeid.

In den zomer van 1870 deed hij zijn intrede
te Amsterdam, met een leerrede over Geworteld
en Gegrond, waarin hij in preekvorm het onder-
scheid tusschen de kerk als organisme en als
instituut aanwees, gelijk hij één jaar vroeger in
stellingen voor de predikanten-vereeniging verde-
digd had.⁶⁹⁾

Den 27sten Maart 1872 gaven de heeren N. M.
Feringa en H. Höveker met nog 15 ouderlingen,
zoowel aan de gemeente als aan den kerkeraad
kennis van hun besluit, „zich voortaan, zooveel
hun ambt dit toelaat, te onthouden van alle
godsdienstige verrichtingen door moderne predi-
kanten; — zij zullen geene hunner kerkredenen
meer aanhooren en bij de bediening der Sacra-
menten niet meer tegenwoordig zijn".⁷⁰⁾ Hiertegen
teekenden 1077 mannelijke lidmaten der gemeente,
gesteund door een adhesie-betuiging van 245 vrou-
welijke protestanten, omdat 17 leden van den kerke-
raad het gewaagd hadden, „stoornis te brengen
in de dankbare vreugde, die in ons geliefd vader-
land heerschte, voor de zoo duur verkregen vrij-
heid van overtuiging door onze vaders".⁷¹⁾ Aan
Kuyper werd opgedragen, namens den kerkeraad
een memorie hierleggenover op te stellen. In den
breede zet hij uiteen, hoezeer de klacht ongegrond
is, alsof de heeren Feringa c.s. zich vergrepen
zouden hebben aan de traditie van vaderland en
kerkeraad, aan het beginsel in staat en kerk ge-
schikt, of aan de gemeente door miskenning van
het ambt, door misbruik van het heilige, door
lastering van haar voorgangers, door verbreking
van rust en recht.⁷²⁾ Alle formeele en reglemen-
taire kwesties ter zijde stellend, poneert Kuyper,
dat het geheele geding loopt over de vraag: „is
voor de kerk van Christus een bijzondere
Godsopenbaring al dan niet onafscheidelijk
van het beginsel waaruit zij leeft?"⁷³⁾ En wanneer
de vraag aldus wordt gesteld, is het niet onzeker, aan
wiens zijde 't gelijk valt. Over de besliste keuze der
kerk kan geen twijfel bestaan. „Zoowel de acte harer
stichting als de apostolische documenteering van
haar bestek, pleiten onverbiddeijk tegen elke on-
beslistheid in dit eerste harer levensbeginselen...
Eeuw aan eeuw spreekt ze telkens beziender, tel-
kens krachtiger uit, dat in Gods bijzondere Open-
baring de wortel van haar aanzijn steeft. Aan
alle einden der aarde is haar getuigenis op dit
beginsel der beginselen in heilig accoord. Geen
belijdenisschrift werd ooit door haar opgesteld,
of deze levenskeus werd voor God en menschen
uitgesproken. Aan de mogelijkheid van loochening
der bijzondere Godsopenbaring in eigen boezem,
is door de Kerk van achttien eeuwen nooit ge-
dacht".⁷⁴⁾

Ongeveer gelijktijdig maakten twee andere
ouderlingen bij den kerkeraad bezwaar, om bij
een der moderne predikanten assistentie de ver-
leenen bij het aannemen van zijn leerlingen. „Den
sleutel van het H.-Avondmaal levert
een ouderling reeds, door het enkel
feit van zijn aanwezigheid in handen
van een loochenaar van zijn Heer!"⁷⁵⁾ Was
een der andere kerkeraadsleden den mo-
dernen predikant niet ter wille geweest, dan zou
toen reeds een conflict met de Synodale Organi-
satie uitgebroken zijn. De kerkeraad zelf was aan-
vankelijk standvastiger dan deze overlooper. Ook
na de bevestiging weigerde hij, deze jonge men-
schen in te schrijven. Een langdurig proces ont-
stond; „maar de slotsom was, dat de Kerkeraad
van Amsterdam op den 24sten Mei 1875, na een

afmattende worsteling van drie jaren, ten slotte
toch veroordeeld werd, om deze moderne leer-
lingen op zijn registers te boeken". En in een
zeer onvoltallige vergadering (slechts 48 van de
84 leden waren aanwezig) legde de kerkeraad met
25 tegen 23 stemmen het hoofd in den schoot en
ging de zaak door.⁷⁶⁾

De doleantie.

Nadat Kuyper in 1873 wegens zijn verkiezing
tot Tweede Kamerlid als emeritus predikant Am-
sterdam verlaten had, en in 1880, het stichtings-
jaar van de Vrije Universiteit, er als hoogleeraar
terugkeerde en spoedig tot ouderling gekozen
werd, brak de meest bewogen en tegelijk belang-
rijkste periode van zijn levenswerk aan. Hij werd
de ziel van de doleantie-beweging. Het ligt buiten
het bestek van dit artikel, om deze in haar his-
torisch verloop van stuk tot stuk en in alle bizon-
derheden te beschrijven. Dit is ook trouwens,
vooral na de historische studies van wijlen Dr
Rullmann en na de verschijning van het gedenk-
boek bij het halve eeuwgetij der doleantie, niet
noodig. Slechts een enkel ding zij in herinnering
gebracht, waarin vooral het beginsel en de be-
doeling blijken van de kerkelijke beweging, waarin
Kuyper zijn grootste reformatorische kracht heeft
ontplooid.

In 1883 werd de proponentenformule nog eens
gewijzigd. Was men er vroeger reeds toe over-
gegaan om van de aanstaande evangeliedieners
instemming met de belijdenis te vragen, niet om-
dat (quia) maar in zooverre (qualenus) zij met de
belijdenis overeen kwamen; thans behoefden zij ook
dit niet meer te betuigen en konden zij met een
algemeene belofte aangaande de bevordering van
het Godsrijk volstaan.

Dit feit was voor den Amsterdamschen kerke-
raad aanleiding om een commissie te benoemen,
waarin ook Kuyper zitting kreeg, en die hem
van advies moest dienen, wat hij tegenover deze
herziening zou doen. Deze commissie op haar
beurt dacht het goed, geen rapport uit te bren-
gen, vóórdat zij anderen over deze zaak gehoord
had. En zoo kwam op haar initiatief 14 April
1883 een vergadering van gecommitteerde kerke-
raadsleden te Amsterdam bijeen.

Kuyper had te voren een nieuwe uitgave van
de Drie formulieren van Eenigheid bezorgd, die
24 Februari van datzelfde jaar reeds door de
meeste Amsterdamsche Ouderlingen waren geteek-
kend. Waar hiermee de belijdenisschriften weer
algemeene bekendheid kregen, kon ook voor de
conferentie van 1883 geëischt, dat teekening van
de presentielijst instemming met de drie formu-
lieren beteekende. Zeker, Kuyper wilde naar op-
heffing van de onwettige organisatie van 1816
heen. Twee kerkorden kan niemand tegelijk vol-
gen. „Wie dus zijn naam onder de Kerkorde van
Dordt van 1619 plaatst, schaft daarmee de Kerk-
orde van 1816 af". Maar hij wilde toch niet,
dat tot dezen stap werd overgegaan „eer men
eerst weer met bewustheid zich plaatsen kan op
den grondslag van onze Belijdenis, gelijk die ligt
uitgesproken in onze drie Formulieren".⁷⁷⁾

De vergadering van gecommitteerde kerkeraads-
leden was eenparig van oordeel:

„1e. dat de Kerkeraden niemand tot de be-
diening des Woords in hunne kerken behoorden
toe te laten, die niet bereid was vooraf de Drie
Formulieren van Eenigheid te onderteekenen;

2e. dat het Kerkverband van 1816 moest wor-
den verboden, zoo de Gereformeerden er door
verhinderd zouden worden Koning Jezus als
Souverein in Zijn Kerk te eeren;

3e. dat Gereformeerde belijders, die onder een
Kerkeraad verkeerden, wiens doen en toedoen tegen
Jezus' Koningschap inging, gehouden waren, na
ernstige vermaning, eendrachtelijk de gemeen-
schap met zulk een Kerkeraad af te breken en,
gelijk de Gereformeerden in de zeventiende eeuw
hadden gedaan, als doleerende Kerk op te
treden".⁷⁸⁾

De in 1879 aangebrachte reglementswijziging,
waarbij aan doopleden toegestaan werd om bij
een modernen predikant elders aangenomen te
worden, mits zij een getuigenis van een goed
zedelijk gedrag van den kerkeraad hunner woon-
plaats konden overleggen, werd de inzet van
nieuwe moeilijkheden. De vrijzinnigen maakten
zich op om „het gelijke recht der modernen"
met hand en tand te handhaven. Zij vroegen
attesten, als boven bedoeld zijn, bij den Amster-
damschen kerkeraad aan, om hem hierdoor te
dwingen „of tot aftreden, of tot een bui-
gen van het hoofd voor de verwerpers
van den Christus".⁷⁹⁾ De kerkeraad weigerde
niet kortweg. Hij liet de mogelijkheid open, dat
het verzoek gedaan werd uit overwegingen, die
in de verste verte de belijdeniskwestie niet raakten;
en had in zulk een geval tegen uitreiking geen be-
zwaar. Hij verklaarde zich dan ook bereid, om de be-
geerde attesten af te geven, mits de betrokkenen
verklaarden, dat er bij hen geen ander voornemen

bestond, „dan om elders belijdenis te gaan af-
leggen van hun oprecht en hartelijk geloof in
den Heere Jezus Christus, als onzen eenigen en
algenoegzamen Zaligmaker, „welke overgeleverd
is om onze zonden en opgewekt om onze recht-
vaardigmaking".⁸⁰⁾ De moderne kandidaten wei-
gerden, deze verklaring af te leggen en gingen
in hooger beroep. Het classicaal kerkbestuur,
meende, niet in de klacht der protesteerenden te
kunnen treden, „overmits de Kerkeraad
reglementair alle recht bezat, om te
handelen gelijk hij deed".⁸¹⁾ Het provinciaal kerk-
bestuur echter gelastte, dat binnen zes weken
de afgifte moest plaats hebben. Hiertegenover ging
de kerkeraad in hooger beroep bij de Synodale
Commissie. Met opzet liet hij alle gronden, aan
menschelijke inzettingen en reglementen ontleend,
rusten, om cassatie van het besluit van het pro-
vinciaal kerkbestuur te vragen, enkel op grond,
„dat genoemde beslissing nietig is als in strijd
met Gods Woord".⁸²⁾ De Synodale Commissie
verklaarde zich homogeen met het provinciaal
kerkbestuur, en gelastte dat vóór 8 Januari 1886
de attesten moesten afgegeven.

De doleantie zou dan ook uitgebroken zijn op
deze vraag, of een kerkeraad nog macht heeft
om van degenen, die bij hem belijdenis komen
doen, instemming met de hoofdwahrheden van
het evangelie te vragen, indien niet onverhoeds
het classicaal kerkbestuur, doende wat des kerke-
raads is, 4 Januari 1886 — den dag aan welks
avond de kerkeraad beslissen zou of hij al dan
niet de gevraagde attestaties zou afgeven — tachtig
kerkeraadsleden geschorst had, omdat zij 12 Dec.
1885 meegewerkt hadden aan een besluit, waarin
vastgelegd was, dat de commissie van beheer
over de kerkelijke goederen, bij eventueel conflict,
als wettigen kerkeraad zou erkennen den oor-
spronkelijken kerkeraad, die de gemeente bij Gods
Woord hield.

De geschorsten konden niet nalaten, tegenover
de memorie van noodige inlichtingen van het clas-
sicaal kerkbestuur door middel van Dr A. Kuyper
en Dr F. L. Rutgers een contra-memoriet te geven,
waarin zij uiteen zetten, dat er geen misdrijf, maar
verschil van overtuiging in 't spel was. „Er is
conflict van overtuiging inzake de Belijdenis,
conflict van inzicht omtrent de Organisatie,
en evenzoo conflict van denkbeelden over het
Beheer".⁸³⁾

Een verwarde kerkelijke procedure van ver-
scheidene maanden werd gevoerd. Dr Kuyper
werd als vertegenwoordiger van allen voor de
Synode gedaagd. Hij verscheen ook 16 Sep-
tember 1886; maar hij weigerde de vragen van
den voorzitter te beantwoorden, omdat dit ver-
hoor, in dit stadium van het proces en door
dit college, ongeoorloofd was.⁸⁴⁾ In November 1886
stelde Kuyper voor de vervolgde leden van den
kerkeraad zijn laatste woord tot de conscientie
van de leden der Synode op. Hij keert zich tegen
de hiërarchische organisatie, tegen het toeken-
nen van het beslissingsrecht aan de menschelijke
rede en tegen het invoeren en bestendigen van
leervrijheid. Tegenover deze drie ingekankerde
kwaden stelt hij met de zijnen „bestist en vast-
beraden: ten eerste, het Koningschap
van Jezus in Zijn Kerk op aarde, niet slechts
geestelijk maar ook ambtelijk; ten tweede, de
volstreekte Autoriteit van het Woord bij
elke kerkelijke beslissing; en ten derde, de
noodzakelijkheid, om, met terzijetting van Leer-
vrijheid, alle Bedienaren des Woords, alle Op-
zieners en Armverzorgers ambtelijk te houden bij
wat de Kerk van Christus belijdt".⁸⁵⁾

Maar dit alles mocht niet baten. Het Synodaal
kerkbestuur bekrachtigde 1 December 1886 het
afzettingsvonnis, dat reeds 1 Juli daaraan vooraf
gaande op onwettige wijze door het provinciaal
kerkbestuur geveld was. En zoo bleef er niets
anders over, dan dat ook van zijn zijde de ge-
schorste kerkeraad 16 December 1886 het kerk-
verband brak.

Deze gang van zaken verheugde Kuyper eeners-
zijds niet. Hem persoonlijk was de strijd niet lief.
Hij verklaarde, „dat al wat in mij is, er naar snakt en
hijgt, om van den kerkelijken strijd met al zijn
zielverderende bitterheden verlost te worden, en
dat ik, o, zoo dankbaar, het uur zal zegenen,
waarop mijn wederpartijders mij de verhooring
dier stille bede brengen. Ik heb er geen tijd
voor". Als God hem nog tien levensjaren geeft,
„is het al mijn jaloerschheid en zielsinnig begeer-
ren, dat ik eerst mijn Encyclopaedie, daarna
mijn Dogmatiek moge uitgeven, en dat ik mijn
levensarbeid besluiten moge met de uitlegging van
een boek uit het Woord". Daarbij had hij het
breken van het kerkverband voor Amsterdam
steeds ontraden. „To, omdat ik bij een strijd als
deze het meer naar de Schrift vond om mij te
laten slaan, dan in verzet te komen; maar vooral
zo, omdat ik het zedelijk ongeoorloofd keurde,
een zoo overgrootte gemeente met al haar slich-

67) T.a.p., 199.

68) T.a.p., 200 v.v.

69) Revisie van de revisie-legende, 56—68.

70) Het vergrijp der zeventien ouderlingen, 8.

71) T.a.p., 12—13.

72) T.a.p., 28 v.v.

73) T.a.p., 102.

74) T.a.p., 107.

75) Het dreigend conflict, 20.

76) T.a.p., 14.

77) Voorrede der Drie Formulieren, IX.

78) Dr J. C. Rullman, D' Mater Salem, in De Reformatie
van '86, 57.

79) Het dreigend conflict, 25.

80) T.a.p., 27—29.

81) T.a.p., 32.

82) T.a.p., 34.

83) Contra-Memoriet inzake het Amsterdamsche conflict,
104—106.

84) Dr Kuyper voor de Synode, 9, 12.

85) Laatste Woord, 9—10.